

ГЕОТУРИЗМ: ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. У сучасному світі все більшу популярність у подорожуючих набувають нові альтернативні види туризму. Одним із таких є — геотуризм («геологічний туризм»). Це порівняно новий термін який позиціонують як своєрідну форму пізнавального туризму для реалізації якої важливим є наявність атракційних геоморфологічних територій і відповідний їх менеджмент. Серед головних проблем геотуризму слід виділити наступні: наукові та прикладні дефініції базового терміну «геотуризм», наявність зв'язків геотуризму з іншими напрямками охорони і використання геоспадщини. Актуальною проблемою є також створення геопарків — природоохоронних утворень із провідною геотуристичною функцією.

Аналіз публікацій і досліджень. Офіційно, термін «геотуризм» був затверджений Національною Географічною Спілкою у 2004 р. Його визначення впровадив перший менеджер National Geographic Society з прийняття екологічно раціональних рішень Джонатан Б. Тортелот. Даний термін має два основних варіанти інтерпретації: як форма пізнавального та природничого туризму та як прикладна галузь геолого-геоморфологічних досліджень.

У науковому світі однією із перших, хто поєднав геологію і туризм, стала Мьюрей Грейв, яка в своєму дослідженні «Георізомініття: оцінка та збереження абіотичної природи» доводить, що ці два поняття чітко переплітаються одне із одним [15]. Найактивніше науково-прикладні аспекти геотуризму розвиваються у низці європейських країн (Німеччина, Великобританія, Італія, Польща), а також Австралії, США та в азійських країнах (у першу чергу в Китаї). Найповніше наукові дослідження та практику в галузі геотуризму узагальнено в монографії «Geotourism» за редакцією R.K.Dowling та D.Newsome [13] та у науково-популярному часописі «GeoTurystyka», який видають у Польщі. Прикладні аспекти геотуризму знайшли відображення у новій формі охорони і туристичного використання геоспадщини — геопарках [10—12, 19, 20, 22]. У вітчизняній літературі саме до цієї категорії збереження та використання геоспадщини проявили зацікавлення науковці та практики природоохоронної справи [1, 5, 7, 8, 14].

У запропонованій статті основну увагу акцентовано на оцінці існуючих дефініцій поняття «геотуризм», а також окремо розглядається питання створення геопарків.

Мета дослідження — визначення сутності та напрямів науково-практичних досліджень геотуризму, а також висвітлити питання створення та функціонування геопарків, з'ясувавши їхнє значення для охорони геоспадщини, освіти та місцевого соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Термін «геотуризм» часто ототожнюють із поняттями «екотуризм» «сталий туризм», «альтернативний туризм», його поєднують із подорожами з пізнавальною, навчальною метою, але, насправді, він містить в собі набагато більший зміст.

Геотуризм має значний спектр дефініцій. Сучасний стан використання цього терміна засвідчує, що він означає передусім специфічну форму туризму. За визначенням Т.Ślōmka та А.Кісі́нска-Świederska [18], геотуризм — це розділ пізнавального туризму, що ґрунтується на вивченні геологічних (геоморфологічних) об'єктів і процесів, а також отриманні від контакту з ними естетичних вражень.

Геотуризм також розглядають як форму туризму на природних територіях та складову екотуризму [13]. Це спеціалізована форма туризму, де головним фокусом уваги виступають геомісця. Ці місця можна відвідувати за допомогою автомобільних, піших, велосипедних і річкових трас. Багато вчених вважають, що геотуризм можна розуміти як нову галузь прикладної геології та геоморфології, що підтримує розвиток альтернативних форм туризму на загальносвітовому рівні. Внаслідок цього зростає роль геоохорони, яка таким чином набуває рівноцінного значення поряд з охороною живої природи [13].

Геотуризм — це вид туризму, який підтверджує унікальність географічного місця — оточення, спадщини, естетики, культури, рельєфної особливості території та унікальності місцевого населення. Геотуризм — вид подорожі, спрямований на збереження природи, культурної спадщини, традицій, вивчення історії, географії, розвиток патріотичних почуттів, популяризацію неповторності тієї чи іншої території, залучення інвестицій. Таким чином, даний вид туризму спрямований на пізнання подорожуючими особливостей певної території її природну, культурну чи історичну спадщину.

Об'єктами геотуризму у першу чергу є геологічні і геоморфологічні утворення, а також природні ресурси ландшафту. В геотуризмі можна виділити кілька складових: природні (форми, процеси) і антропогенні (туризм). На думку R.K.Dowling та D. Newsome [13] сюди входять такі природні утворення як: ландшафти, рельєф, геологічні структури, гірські породи, палеонтологічні утворення. Вони часто представлені вулканічними формами, карстовими чи скельними утвореннями, мінералами.

Основними туристичними компонентами геотуризму є: атракції, заклади розміщення (туристичні притулки, геосанаторії), туристичні траси, інфраструктура обслуговування (візит-центри, путівники), планувально-управлінське забезпечення (охорона геоспадщини, органи управління).

Основною метою геотуризму є здатність туристів отримати максимальні переваги від подорожі до території, яка має властиві їй особливості, ознайомитися з ними, при цьому не завдати шкоди, а навпаки продовжувати зберігати та охороняти дану унікальну місцевість.

Характер території та її різноманітність відіграють вирішальну роль у можливості розвитку геотуризму. Особливо добрі передумови

для цього мають території з різноманітним рельєфом і геологічною будовою, зокрема, гори і передгір'я, більш чи менш глибоко розчленовані височинні території, річкові долини і каньйони, поозер'я і морські узбережжя. Зацікавлення відвідувачів може концентруватися також на підземних об'єктах як природного, так і штучного походження. Здебільшого, це карстові території з численними печерами, а також сліди давньої гірничодобувної промисловості.

Крім самого визначення геотуризму, Національна Географічна Спілка сформувала його основні принципи:

1. Забезпечувати гарний відпочинок для відвідувачів.
2. Надавати високу якість відпочинку та повну інформацію про місцезнаходження, його особливості та цікаві факти.
3. Відкривати для самих жителів території, її унікальність, тим самим запалюючи в них бажання бути залученими у розвиток даного виду туризму.
4. Дотримуватися принципу «отримання найбільшої вигоди — завдаючи найменшої шкоди навколишньому середовищу». Політика розвитку геотуризму на території повинна ґрунтуватися на тому, щоб і будь-яка діяльність приносила найменшу шкоду довкіллю, але водночас і була цікава туристу.

Геотуризм є особливим видом туризму, який поєднує в собі і найпопулярніші, на сьогоднішній день, види подорожей. Кожен із цих видів вносить щось унікальне, те, що і створює унікальність самого геотуризму. Цей вид туризму фокусується на автентичності території, яка є важливою та цікавою, як для місцевого населення, так і для туристів. Ця автентичність може включати в себе флору, фауну, національні парки, шопінг, кухню, родео, навіть місця розміщення, тобто все те, що робить дестинацію унікальною.

Геотуризм, як новий вид туризму, має притаманні йому особливості:

— Взаємне посилення дії (синергізм) — всі елементи географічного характеру працюють воедино щоб створити туристичну дестинацію, яка буде більш привабливою ніж окремі її частини, таким чином відбувається привернення уваги подорожуючих;

— Залучення громади — ця особливість геотуризму означає, що місцеві жителі відіграють велику роль в організації відпочинку в геотуристичних територіях.

— Інформування як відвідувачів, так і приймаючу сторону — резиденти вивчають унікальність та особливості місць і культури певної території, для того щоб знати як саме привабити геотуристів.

— Економічні переваги для жителів території — в процесі освоєння туристами території, туристська індустрія наймає місцевих працівників, користується місцевими послугами, продуктами та послугами постачальників.

— Підтримка цілісності території — свідомі туристи надають особливу перевагу місцевим характеристикам, в той час як резиденти, які отримують економічні переваги від туризму, бережно відносяться до місць, які є унікальними на даній території.

— Прекрасні подорожі — туристи з ентузіазмом приносять додому нові знання та враження. Їх розповіді підштовхують друзів, родичів розвідати ті самі місця, вивчити ту саму культуру.

— Збереження та захист дестинації — заохочення бізнес-структур до збереження та охорони місць, привабливих для геотуристів, так як їм це вигідно з економічної точки зору.

— Збереження ресурсів — важливо, щоб бізнес-структури мінімізували водне забруднення, енергоспоживання, водне використання тощо. [17, 21].

Таким чином, вище описані особливості геотуризму надають цьому виду відпочинку унікальності та привабливості.

Одночасно з посиленням інтересу до об'єктів геоспадщини та збільшення кількості бажаючих їх відвідати постала проблема їхнього збереження, а також зросла необхідність подальшого вивчення цих об'єктів.

Охорона об'єктів спадщини Землі та георізноманіття шляхом створення геопарків відповідає цілям Агенти 21, прийнятої на конференції у Ріо-де-Жанейро 1992 р. і підтриманої на Конференції ООН з питань екології та розвитку у Йоганнесбурзі 2002 р. Визнано, що геологічне середовище і ландшафт мають глибокий вплив на суспільство, цивілізацію і культурне різноманіття нашої планети.

Ініціатива створення геопарків надала нового виміру прийнятій 1972 р. Конвенції про охорону світової культурної і природної спадщини шляхом об'єднання суспільного, економічного і культурного розвитку з охороною природного середовища (ЮНЕСКО, 2006) [19].

У 1997 р представники чотирьох природоохоронних територій, які репрезентували винятково цінні об'єкти геологічної й геоморфологічної спадщини у Європі — Геологічний заповідник у Провансі (Франція), Скам'янілий ліс Лесбосу (Греція), Геопарк Герольштен/ Вулканейфел (Німеччина), Парк культури Маєстраго (Іспанія) оголосили про створення на своїх територіях нової форми охорони геоспадщини — геопарків.

Програму розвитку геопарків розроблено ЮНЕСКО у співпраці з Міжнародним союзом геологічних наук (IUGS) та урядовими інституціями і затверджено у березні 1999 р. на XXIX Генеральній конференції ЮНЕСКО. Завдання цієї програми — скоординувати національні та міжнародні зусилля в галузі збереження геоспадщини, геотопів (геомісць), заповідних геолого-геоморфологічних об'єктів. Програма геопарків тісно пов'язана з Центром світової спадщини ЮНЕСКО та Міжнародною мережею біосферних заповідників «Людина і біосфера» (МАВ) [19].

Міжнародний досвід засвідчує, що геопарки створюють на базі наявних природних, природоохоронних територій (резервати, ландшафтні та національні парки) та охоронних історико-культурних місцевостей (парки культури, історичні центри), у межах яких розташовані цінні об'єкти.

Питання створення геопарків в Україні уже активно обговорюють у наукових колах і природоохоронних організаціях. З'являються наукові публікації щодо створення національних геопарків у

Карпатському регіоні, на Поділлі, Побужжі та в Криму [5—8, 14]. Водночас, українська наукова громадськість і керівники природоохоронних організацій ще недостатньо добре поінформовані про можливість й завдання цих природоохоронних установ.

Геопарк — це природоохоронна територія національного значення, на якій розміщені особливо важливі, рідкісні (чи унікальні), естетично привабливі геолого-геоморфологічні об'єкти, що мають наукову, освітню та рекреаційну цінність [16]. Ці об'єкти є складовою загальної концепції охорони, освіти і сталого (зрівноваженого) розвитку, більшість з них має виняткову геологічну, мінералогічну, палеонтологічну і географічну цінність. Крім об'єктів, що репрезентують геологічну спадщину, геопарки охоплюють також археологічні, екологічні, історичні та культурні. Управляють геопарками згідно з державним законодавством країни його розташування [16], однак дотримуються політики охорони і зрівноваженого розвитку; кожен геопарк має свій менеджмент-план.

Однією з головних цілей, які ставлять перед собою всі геопарки, є поліпшення і розширення способів охорони, популяризації геологічних і геоморфологічних об'єктів, що є на їхніх територіях [12]. Для цього геопарки постійно експериментують, розвивають і поліпшують методи діяльності та підтримують наукові дослідження у різних галузях наук про Землю, а також об'єднуються у мережі геопарків для полегшення виконання цих завдань.

Головними завданнями геопарків є наукові дослідження, інвентаризація, картування, охорона і популяризація геологічних об'єктів, збереження скам'янілостей, створення мережі туристичних шляхів, що сполучають об'єкти на території парку з туристичною інфраструктурою, розвиток освітніх програм, організація культурних і наукових заходів і популяризація пам'яток природи [12]. Зарубіжний досвід свідчить, що дані установи є необхідним знаряддям нового способу вирішення проблем охорони природи і зрівноваженого розвитку територій через популяризацію геотуризму. Багато європейських країн переймають досвід і створюють геопарки на своїх територіях.

Згідно з вихідними засадами функціонування [12, 16, 19, 20, 22], геопарки беруть активну участь у соціально-економічному розвитку регіону розташування шляхом популяризації геоспадщини і розвитку геотуризму, а також співпрацюють із місцевими підприємствами щодо популяризації і створення нових туристських продуктів, пов'язаних із геоспадщиною. Геопарки намагаються осучаснити в громадах відомості про значення охорони і використання унікальної спадщини Землі з метою її збереження для наступних поколінь, проводять акції з вивчення громадської думки щодо проблем природничих (зокрема, й геологічних) наук. Геопарки відіграють активну роль в організації і реалізації освітніх заходів, які стосуються наук про Землю, природного середовища і зрівноваженого розвитку.

На світовому рівні цей вид туризму намагаються розвивати та підтримувати як просто ентузіасти, так і професіонали. Наприклад, Національна Географічна Спілка (National Geographic Society) запровадила Хартію Геотуризму. Статут Хартії визначає принципи,

що регулюють розвиток туризму в певному регіоні, пропагуючи ідею туризму, що поважає інтереси місцевого населення, культурного та природного надбання даної місцевості. Такі країни, Провінції та штати, як Румунія, Гватемала, Род-Айланд, Арізона і Арканзас (США), Гондурас, Норвегія вже приєдналися до Хартії.

Території, що претендують на включення їх у міжнародну мережу геопарків, повинні відповідати наступним критеріям [16, 19, 20, 22]:

- включати визначену кількість надзвичайно важливих об'єктів геологічної (геолого-геоморфологічної) спадщини, що мають наукову та освітню цінність, унікальний характер і рекреаційну привабливість;

- одночасно об'єкти геологічної спадщини можуть мати археологічний, історико-культурний та екологічний інтерес;

- на цих територіях розвивається геотуризм, який сприяє розвитку уявлення і знань людей про геоспадщину;

- значна увага повинна приділятися співпраці з місцевими жителями і сприяти освітньому і соціально-економічному розвитку громади;

- повинен існувати менеджмент-план території геопарку, який сприятиме сталому соціально-економічному розвитку;

- геопарк повинен бути складовою частиною глобальної мережі, що демонструє та розповсюджує найкращий досвід стосовно природної спадщини та інтегрується у програми сталого розвитку.

Однією з головних цілей, які ставлять перед собою усі геопарки, є покращення і розширення способів охорони, облаштування і промоції геологічних і геоморфологічних об'єктів, що знаходяться на їх територіях. З цією метою геопарки постійно експериментують, розвивають і поліпшують свої методи діяльності та підтримують наукові дослідження у різних галузях наук.

Питання створення геопарків в Україні уже активно обговорюється в наукових колах та природоохоронних організаціях. Зокрема, В.Манюк [14] пропонує 25 перспективних для формування геопарків територій в Україні. Окремі геопарки обґрунтовано для Подільського та Карпатського регіонів [5, 7, 8]. Сприятливі умови для створення геопарків в Україні існують на базі низки національних і ландшафтних парків та окремих заповідників з багатим геолого-геоморфологічним різноманіттям — Сколівські Бескиди, Подільські Товтри, Гранітно-Степове Побужжя, Медобори, Карадазький, Канівський [2—4].

Отримання статусу геопарків цими заповідними територіями значно покращить їх природоохоронний і туристський імідж і дозволить претендувати на включення до Європейської Мережі Геопарків (European Geoparks Network).

Висновки. Міжнародний досвід засвідчує, що геотуризм розвивається як напрям прикладних геолого-геоморфологічних досліджень і форма пізнавального туризму. Актуальною для України є розробка каталогу геотуристичних атракцій і геотуристичних маршрутів для найбільше привабливих із точки зору геоспадщини регіонів (Крим, Українські Карпати, Поділля). Для вітчизняного природоохоронного законодавства важливим є впровадження нової

категорії збереження і рекреаційного використання геоспадщини — геопарків.

Список використаних джерел:

1. Адаменко О. М. «Парк Льодовикового періоду» в Старуні / О. М. Адаменко, Д. О. Зорін, Л. В. Міщенко // Вископна фауна і флора останнього зледеніння: Тези доп. — ІФ.—Краків, 2007. — С. 29–32.
2. Геологические памятники Украины. Справочник-путеводитель / Н. Е. Коротенко, А. С. Щирица, А. Я. Каневський и др. — К.: Наук. думка, 1985. — 154 с.
3. Геологічні пам'ятки України: У 3 т. / В. П. Безвинний, С. В. Білецький, О. Б. Бобров та ін. / За ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського, І. В. Антакової. — К.: ДІА, 2006. — Т. 1. — 320 с.
4. Гриценко Н. Е. Геологічні пам'ятки природи України: проблеми вивчення, збереження та раціонального використання / Н. Е. Гриценко, А. А. Іщенко, Ю. О. Русько, В. І. Шевченко. — К.: ЦНПТ НАНУ, 1995. — 61 с.
5. Зінько Ю. В. Передумови створення геопарку «Дністровський каньйон» / Ю. В. Зінько, Шевчук О. М. // Дністровський каньйон — унікальна територія туризму: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. — С. 7—12.
6. Зінько Ю. В., Кравчук Я. С., Шевчук О. М. Науково-практичні й освітні аспекти геотуризму // Фізична географія та геоморфологія. — К.: Обрій, 2009. — Вип. 55. — С. 127—139.
7. Зінько Ю. В. Проблематика створення геопарків в Українських Карпатах / Ю. В. Зінько, Р. М. Гнатюк., С. Ф. Благодир // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. — Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. — С. 274—281.
8. Зінько Ю. Передумови створення геопарку «Українські Товтри» / Ю. Зінько, О. Шевчук // Охорона і менеджмент об'єктів неживої природи на заповідних територіях: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Гримайлів-Тернопіль: Джура, 2008. — С. 94—99.
9. Путівник геологічних екскурсій: II геодинамічна школа для геологів-зйомщиків України. — Львів; Яремча; Рахів; Берегове: ДП «Західукргеологія», 2004. — 35 с.
10. Шевчук Оксана Європейські геопарки: збереження геоспадщини і розвиток геотуризму // Заповідне, рекреаційне природокористування та моніторинг навколишнього середовища. Наукові записки. — 2010. — № 1. — С.
11. Alexandrowicz Z. Geopark – nature protection category aiding the promotion of geotourism (Polish perspective) // GeoTurystyka — 2006. — № 2 (5). — S. 3—12.
12. Alexandrowicz Z. Geoparki – nowe wyzwanie dla ochrony dziedzictwa geologicznego // Przeg . Geologiczny. — Т. 54. — № 1. — Warszawa, 2006. — S. 36—41.
13. Geotourism / Edited by Ross K. Dowling and David Newsome. — Elsevier Ltd., 2006. — 260 s.
14. Manyk V. Potential objects for creation of a network national geoparks in Ukraine / Volume of abstracts: ProGEO Symposium «Safeguarding our Geological Heritage» — Kyiv and Kamianets-Podil'sky, 2006. — S. 30—32.
15. Murray Gray, Geodiversity, valuing and conserving abiotic nature Ed. J. Wiley & Sons, chichester, 2004, 434 p.
16. Operational Guideline for National Geoparks seeking UNESCO's assistance. UNESCO, 2004. Paris, 14 p.
17. Pavol Rybar, Jacek Engel, Кіш Галина. Готуризм — новий тренд в туризмі // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання. — Черкаси, 2001. — С. 26–32.
18. Słomka T., Kicińska Świederska A. Geoturystyka — podstawowe pojęcia // GeoTurystyka. — 2004. — Т. 1. — № 1. — S. 5—7.
19. UNESCO Geoparks Programme – a new initiative to promote a global network

of geoparks safeguarding and developing selected areas having significant geological features // Hundred and fifty-sixth Session. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Executive Board. — Paris, 1999. — S. 1—4.

20. www.europeangeoparks.org

21. www.travel.nationalgeographic.com

22. www.unesco.org/science/earthsciences/geoparks/geoparks.htm – Geoparks.